

- upravlenie, upravlenie proektami i programmami razvitiya predpriyatij i territorij – 1: Integrated strategic management, project and programs management of development of enterprises and territories, № 12(55), 47–49. Retrieved from <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/3626/3399> [in Ukrainian].*
7. Holovko, S. (2017). Doctoral Studies in the Homeland Higher Education: Experience and Prospects of the European Dimension. *Proceedings of the National Aviation University*, 3(72), 142–150. Doi: 10.18372/2306-1472.72.12036 [in English].
 8. Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky здобувачив вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установках): Постанова КМУ від 23 берез. 2016 р. № 261 [On Approval of the Procedure for Preparing Higher Education Applicants of Degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in Higher Education Institutions (Academic Institutions): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from March 23 2016, № 261]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п> [in Ukrainian].
 9. Deiaiki pytannia stypendialnoho zabezpechennia: Постанова КМУ від 28 груд. 2016 р. № 1050 [Some issues of scholarship support: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 28 2016, № 1050]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249638784> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2019 р.

УДК 334.7-049.5:502.1

Черчик Лариса,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-3901-216X
e-mail: larysacherchyk@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-03-71-80>

СТРУКТУРА СОЦІОЕКОЛОГОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення структури та сутності складових соціальної, екологічної та економічної безпеки. Наукова новизна дослідження полягає у розвитку теорії безпеки підприємства, удосконаленні підходів до визначення сутності та змістовного наповнення складових соціоекологоекономічної безпеки підприємства на основі ресурсного та функціонального підходу з використанням методу ієрархічної декомпозиції (перший рівень декомпозиції – виділення соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; другий – розгляд складових соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; третій рівень – визначення змістовного наповнення окремих підсистем соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства). Застосовані підходи акцентують увагу на найважливіших ресурсах та видах діяльності підприємства, що дає можливість отримати інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, визначити цільові установки розвитку підприємства на стратегічну перспективу з позицій забезпечення соціоекологоекономічної безпеки загалом, тактичного та операційного рівня – в контексті її окремих складових.

Ключові слова: безпека, соціоекологоекономічна безпека підприємства, структуризація соціоекологоекономічної безпеки підприємства.

Черчик Лариса,
доктор экономических наук, профессор,
Восточноєвропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра менеджмента, г. Луцк

СТРУКТУРА СОЦІОЕКОЛОГОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗОПАСНОСТІ ПІДПРИЯТТЯ

В статье рассмотрены существующие подходы к определению структуры и сущности составляющих социальной, экологической и экономической безопасности. Научная новизна исследования заключается в развитии теории безопасности предприятия, совершенствовании подходов к определению сущности и содержательного наполнения составляющих социоэкологоэкономической безопасности предприятия на основе ресурсного и функционального подхода с использованием метода иерархической декомпозиции (первый уровень декомпозиции – выделение социальной, экологической и экономической безопасности предприятия, второй – рассмотрение составляющих социальной, экологической и экономической безопасности предприятия, третий уровень – определение содержательного наполнения отдельных подсистем социальной, экологической и экономической безопасности предприятия). Примененные подходы акцентируют внимание на важнейших ресурсах и видах деятельности предприятия, дают возможность получить информацию для принятия обоснованных управленческих решений, определения целевых установок развития предприятия на стратегическую перспективу с позиций обеспечения социоэкологоэкономической безопасности в целом, тактического и операционного уровня – в контексте ее отдельных составляющих.

Ключевые слова: безопасность, социоэкологоэкономическая безопасность предприятия, структурирование социоэкологоэкономической безопасности предприятия.

**Cherchyk Larysa,
Dr. Sc. (Economics), Professor, Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Head of the Department of Management, Lutsk**

STRUCTURE OF SOCIOECOLOGICAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The article examines the existing approaches to the definition of the structure and essence of the components of socioecological and economic security. The socio-ecological and economic security of the enterprise is characterized by the protection of vital interests of the enterprise from possible threats, due to the reliable provision of all kinds of resources, formation and development of the economic potential of the enterprise, in which the probability of unwanted changes is smaller than the critical limit. At the same time, it is a state of stable preservation of the basic indicators and parameters of the company's operation, the ability to provide development, to achieve the goals, responding adequately to changes in the environment. The substantive content of the socioecological and economic security of the company clarifies its components, for the specification of which the resource and functional approaches are used. The scientific novelty of the research is to develop the theory of enterprise security, to summarize the results of existing developments, to improve approaches to the definition of the essence and meaningful content of the components of socioecological and economic security of the enterprise, implemented within a three-component approach using the decomposition method (the first level of decomposition – the allocation of social, environmental and economic security enterprises, the second – consideration of the components of the social, environmental and economic security of the enterprise; the third level – definition content of the individual subsystems of social, environmental and economic security). The practical value of the results of the study is that the applied approaches focus on all the most important resources and activities of the enterprise, which gives the opportunity to obtain information for the adoption of sound management decisions. Such information will allow us to determine target installations for the development of the enterprise in the strategic perspective from the point of view of providing socioecological and economic security in general, tactical and operational levels – in the context of its individual components.

Key words: security, socioecological and economic security of the enterprise, structuring of the socioecological and economic security of the enterprise.

Постановка проблеми. Вивчення різних підходів до визначення сутності безпеки суб'єктів господарювання, дозволяє зробити такі узагальнення: найчастіше вона розглядається як стан підприємства; результат ефективної діяльності менеджменту; умова стабільного розвитку.

Ми розглядаємо три дефініції поняття соціоекологоекономічної безпеки: 1) як внутрішньої здатності об'єкта протистояти загрозам, забезпечуючи реалізацію власних інтересів і цілей при збереженні існуючих або досягненні бажаних параметрів, без нанесення шкоди іншим об'єктам у коротко- та довгостроковій перспективі; 2) як результат цілеспрямованої діяльності щодо збереження своєї ідентичності, цілісності, якісних параметрів та здатності до цілеспрямованого розвитку; 3) як стан захищеності від несприятливого впливу прогнозованих чинників зовнішнього оточення, що визначає її внутрішні можливості та здатність протидіяти деструктивним впливам, з одного боку, та унеможливує його негативну дію на це оточення, з другого [1].

У дослідженні беремо за основу визначення соціоекологічно-економічної безпеки підприємства як стану його захищеності від негативних впливів, завдяки внутрішній стійкості, збереження самоідентичності та цілісності, гнучкості та адаптивності, що забезпечує здатність до стабільного розвитку, реалізації поставлених цілей підприємства та його працівників, досягнення бажаних результатів з урахуванням інтересів працівників та без нанесення шкоди оточенню, збереження природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу довкілля (А. Черчик) [2, с. 43].

Аналіз останніх досліджень. Найбільшою мірою, комплексно, здійснювалось структурування економічної безпеки підприємства, що відобразили в своїх працях В. Безбожний, В. Васильчак, А. Веселовський, В. Дикань, І. Воловельська, О. Маковоз, С. Ілляшенко, Ю. Ярова, Л. Артеменко, Н. Гічова, М. Камлик, Н. Реверчук та інші. Огляд наукових праць свідчить про те, що найчастіше виділяють фінансову, кадрову, інформаційну, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну та силову складові економічної безпеки. Узагальнення існуючих напрацювань дозволяє стверджувати, що найчастіше для визначення безпеки підприємства використовується функціональний, ресурсний, системний підходи.

Проте, незважаючи на ці розробки, залишають дискусійними питання змістовного наповнення соціоекологічно-екологічної безпеки підприємства та його складових. Тому наукові дослідження в цьому напрямі залишаються актуальними.

Мета статті. Метою статті є узагальнення існуючих підходів та подальший розвиток наукових положень щодо структуризації соціоекологічно-екологічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Соціоекологічно-економічна безпека підприємства є складним поняттям, тому, для ефективного управління нею, необхідно визначити її складові в межах трикомпонентного підходу, використавши метод декомпозиції. Перший рівень декомпозиції передбачає виділення соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства. Другий рівень декомпозиції передбачає розгляд складових соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства. Третій рівень декомпозиції передбачає визначення змістовного наповнення окремих підсистем соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства.

Змістовне наповнення безпеки підприємства уточнюють її складові, для конкретизації яких найчастіше використовується функціональний підхід.

Зазначимо, що при вивченні складових соціальної безпеки ми виявили певні суперечності та різні підходи, які полягають у такому: соціальна безпека ототожнюється з кадровою або інтелектуально-кадровою і тому складові співпадають; одні і ті ж складові кадрової та соціальної безпеки розглядаються з дещо різних позицій; кадрова безпека розглядається як складова соціальної (О. Яременко); кадрова безпека розглядається як складова економічної (І. Бурда, В. Кравченко, О. Лашенко, О. Литовченко, Н. Мехеда, А. Маренич).

Кожен з підходів застосовується в конкретному контексті, тому можна навести низку аргументів щодо доцільності його застосування. Зокрема, погоджуємось, що при використанні ресурсного підходу, кадрову безпеку варто розглядати як складову економічної, оскільки певні чинники соціальної в такому випадку не розглядаються. При вивченні соціальної безпеки як самостійного напрямку досліджень, неможливо обійти складові кадрової безпеки, але їх, на нашу думку, доцільно розглядати в контексті соціально-трудова відносин в колективі підприємства.

Уточнимо власну позицію щодо структуризації соціальної безпеки підприємства як такого рівня розвитку соціально-трудова відносин, за якого забезпечуються інтереси працівників та підприємства (його власників), реалізація соціального потенціалу та досягнення цілей професійного та особистісного розвитку на основі взаємовигідних партнерських відносин, забезпечення належного рівня життя, доходів, умов праці та відпочинку. З огляду на це визначення, доцільно виділити як окремі складові:

- безпеку життя, яка включає безпеку здоров'я, фізичну безпеку, безпеку життєдіяльності, безпеку праці, ергономічну безпеку;
- професійну безпеку, в межах якої розглядаємо інформаційну, інтелектуальну, кар'єрну, статусну, ергономічну, безпеку розвитку;
- психологічну безпеку, що декомпонується на антиконфліктну, комунікаційну, інформаційну.

Безпека життя визначається сукупністю техніко-технологічних та організаційних чинників підприємства забезпечувати сприятливі та безпечні умови для діяльності та праці шляхом

попередження, недопущення, зменшення впливу ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища, які можуть негативно вплинути на складові здоров'я персоналу, запобігання травматизму, професійним захворюванням, підтриманні фізичних кондицій, недопущення зовнішніх небезпек, пов'язаних з діяльністю на підприємстві. Саме тому, на відміну від існуючих підходів, техніко-технологічну безпеку, спрямовану на використання сучасного обладнання, новітніх технологій, передового досвіду, створення безпечного робочого місця, ми відносимо до цієї складової.

Говорячи про безпеку здоров'я, маємо на увазі всі його прояви: фізичного здоров'я – недопущення пошкодження організму; психічного – запобігання порушення психічних процесів; духовного – розладів свідомості; соціального – соціальної розбалансованості, маргіналізму тощо.

Ергономічна складова передбачає формування комфортних умов на кожному робочому місці з урахуванням фізіологічних та психічних особливостей працівника, його естетичних вподобань, задоволення персоналу своєю роботою для запобігання швидкої моральної та фізичної втоми.

Професійна безпека – це здатність протистояти загрозам звільнення, погіршення статусу чи умов праці завдяки високому рівню конкуренто-спроможності працівника в конкретній сфері діяльності, який досягається як його власними зусиллями щодо розвитку і самореалізації, з одного боку, так і гарантування підприємством професійної стабільності та зростання відповідно до політики формування, оптимізації складу, розвитку та кар'єрного просування персоналу. Високий рівень конкурентоспроможності формується завдяки реалізації інтелектуальної та інформаційної складових як передумови та результату володіння сучасними знаннями, вміннями, навиками професійної роботи, здатністю до саморозвитку, ініціативності, виявлення лідерських здібностей, навиками самоменеджменту. Зазначене дозволить отримати високий соціальний статус, кар'єрний ріст, привабливі умови праці в контексті її змістовності та матеріальної віддачі.

Як зазначалось вище, в межах мотиваційної безпеки розглядають фінансову та пенсійно-страхову (Н. Чередниченко [3], О. Кавтиш [4]).

На нашу думку, фінансова та пенсійно- страхова складові значною мірою корелюють з позиціями забезпечення життєдіяльності та професійною безпекою, оскільки зайнятість у певних сферах діяльності (галузева приналежність підприємства), рівень розвитку та стан підприємства, якість соціально-трудових відносин в ньому визначають рівень оплати праці та інші доходи персоналу підприємства, які визначають для більшості рівень матеріального забезпечення, якість життєдіяльності та рівень життя загалом.

Найчастіше психологічна безпека розглядається як стан захищеності від негативних психологічних дій персоналу підприємства й інших осіб, залучених в його діяльності, з одного боку, а також здатність людини протистояти несприятливим зовнішнім і внутрішнім впливам, з другого (І. Баєва) [5].

Значною мірою визначення стосуються позицій збереження психологічного здоров'я, недопущення професійного вигорання та перевтоми, інформаційного пресингу та дезорієнтації, тому психологічну безпеку можна віднести до складових безпеки здоров'я, а отже – безпеки життя.

Коли йдеться про екологічну безпеку підприємства, то розглядають дві позиції: 1) як захищеність довкілля, людей від негативного впливу діяльності підприємства; 2) як захищеність підприємства від екологічних загроз.

На нашу думку, екологічна безпека підприємства – це, з одного боку, стан захищеності від негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища, з другого – його здатність швидко усунути загрози, забезпечувати своє функціонування на основі екологоорієнтованих техніко-технологічних та управлінських інновацій, що унеможливають нанесення шкоди навколишньому природному середовищу. Один з контекстів екологічної безпеки як стану, за якого в результаті діяльності підприємства не виникає негативного впливу на стан та здоров'я його працівників, або, якщо й виникає такий вплив, то працездатність людини відновлюється після робочої зміни, можна розглядати як складову безпеки здоров'я.

Основними складовими екологічної безпеки є: природоресурсна, екотехногенна, інституційна, природно-кліматична, радіаційна, акустична, іонізуюча, хвильова, селева, ерозійна тощо.

Суть природоресурсної безпеки можна сформулювати як такий стан забезпечення економічної діяльності підприємства природними ресурсами, який дозволяє досягти поставлених цілей розвитку

за умов раціонального використання природних ресурсів, збереження якості екосистеми, в якій функціонує підприємство.

Екологічний аспект забезпечення енергетичної безпеки підприємства передбачає, перш за все, оптимальне використання невідновлюваних чи вкрай обмежених енергетичних ресурсів, зменшення техногенного навантаження на природне середовище та поліпшення його екологічного стану, розробку програм рециклінгу та утилізації відходів з залученням інноваційних технологій [2, с. 162].

Екотехногенна безпека визначається екологічною орієнтованістю технічного устаткування та технологій, їх надійністю, безвідходністю. Адже неефективне використання ресурсів та високий рівень забруднень і відходів найчастіше пов'язаний з використанням застарілих технологій та технічних засобів. Для багатьох підприємств характерний високий рівень морального та фізичного старіння обладнання, залишковий принцип фінансування природоохоронних заходів та капітальних вкладень в очисні споруди. Крім того приймаються управлінські рішення, де пріоритетом є економічні інтереси без урахування екологічних аспектів діяльності, наявні випадки порушення технології, техніки безпеки та принципів екологобезпечного виробництва.

Інституційна складова екологічної безпеки визначається наявністю дієвої правової бази та системи управління охороною навколишнього природного середовища, набором формальних та неформальних інституцій та інститутів, які сприяють дотриманню екологічних нормативів, технічних, санітарно-гігієнічних, будівельних та інших норм і правил, що містять вимоги щодо охорони довкілля.

За напрямками можливих небезпек можна виділити природно-кліматичну, радіаційну, акустичну, іонізуючу, хвильову безпеку.

Найбільше уваги науковці та практики приділяють економічній безпеці підприємства. Залежно від прийнятого тлумачення економічної безпеки підприємства виділяють її складові, зокрема:

- фінансова; інтелектуальна і кадрова; техніко-технологічна; політико-правова; інформаційна; екологічна; силова (О.Судакова, С. Покропивний);

- фінансова, ринкова, інтерфейсна, інтелектуальна, кадрова, технологічна, правова, екологічна, інформаційна, силова (С. Ільшенко, І. Карпунь);

- поточна економічна безпека; тактична економічна безпека (виробничо-технічна складова; інтелектуально-кадрова складова; комерційна складова); стратегічна безпека (ринкова; соціальна; інноваційно-технологічна; сировинна та енергетична; екологічна) (Н. Гічова).

Як бачимо, найчастіше застосовуються ресурсний, функціональний, ресурсно-функціональний підходи. Для визначення складу економічної безпеки підприємства використаємо ресурсний та функціональний підходи. Ресурсний підхід пов'язує стан економічної безпеки з забезпеченістю та ефективністю використання основних корпоративних ресурсів і передбачає визначення відповідних складових.

Зазначимо, що відповідно до ресурсного підходу розглядаємо фінансову, кадрову, інформаційну, технічну, технологічну, матеріально-сировинну, просторову. Проте варто зауважити, що при трактуванні цих складових не завжди робиться акцент на їх ресурсній природі. Тому уточнимо змістовне наповнення кожної з них.

Суттєва увага приділяється фінансовій безпеці. Ресурсний підхід, коли стан фінансової безпеки асоціюється з ефективним використанням ресурсів використовується досить часто. При цьому фінансова безпека розглядається як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості та рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, капіталу тощо.

Фінансова безпека декомпонується на низку складових, розглянемо основні підходи: інвестиційну, інноваційну, кредитну та емісійну (І. Бланк); грошово-кредитну, бюджетну, валютну, банківську та податкову (В. Шлемко, І. Бінько); інвестиційну, грошово-кредитну, бюджетну, валютну, банківську, фондову та страхову (М. Єрмошенко, К. Горячева, О. Судакова); інвестиційну, бюджетну, банківську, фондову, страхову, кредитну, грошову і програмно-аналітичну (Л. Матвійчук); інвестиційну, страхову, фондову, бюджетно-податкову, кредитну та грошову (О. Малик); інвестиційну, грошово-кредитну, валютну, фондову та бюджетно-податкову (Н. Коленда).

За визначенням О. Стащук, кредитна безпека – це стан найбільш ефективного використання

позикових фінансових ресурсів підприємства, що дозволяє йому забезпечити захист фінансових інтересів усіх суб'єктів кредитних відносин та протистояти загрозам грошово-кредитної політики в напрямку оптимізації капіталу суб'єкта господарювання та максимізації його ринкової вартості [2, с. 196-197].

Враховуючи, що кредит – не єдина форма позики фінансових ресурсів, доцільно до складу фінансової безпеки віднести боргову як відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі.

Валютна складова актуальна, якщо підприємство здійснює зовнішньоекономічну діяльність і має валюту, яка є важливим стабільним ресурсом для його розвитку у процесі купівлі-продажу іноземної валюти для експортно-імпорتنних розрахунків.

Страхова безпека актуалізується з позиції забезпечення покриття отриманих збитків у разі настання страхової ситуації. Страхові суми в такому випадку відносять до внутрішніх джерел фінансування реальних проектів.

Аналогічний підхід доцільно використати і щодо фондової безпеки – в контексті формування інвестиційного портфелю і мобілізації інвестиційних ресурсів.

Багато вчених як основну складову економічної безпеки розглядають кадрову. Вище ми розглянули підходи до визначення сутності та складових кадрової безпеки, тому уточнимо її суть з позиції ресурсного підходу. На нашу думку кадрова безпека – це такий склад та якісний стан колективу працівників підприємства, який, завдяки високому професіоналізму, кваліфікації, особистісним якостям, забезпечує виконання покладених на них функцій, реалізацію цілей розвитку та відповідність місії підприємства.

В межах кадрової безпеки доцільно виділити інтелектуальну, інформаційну, професійну, кваліфікаційну, оскільки це характеристики людський ресурсів, водночас, власне ресурси – вміння, знання, навички, досвід, здатність їх застосовувати.

Інтелектуальна безпека полягає у здійсненні сукупності заходів, спрямованих на створення, відтворення, збереження і захист інтелектуального потенціалу, який формується (використовується, трансформується) зусиллями персоналу підприємства. В її межах можна виділити патентну безпеку, безпеку авторства, націлені на захист інтелектуальних прав.

Нині інформація – стратегічний ресурс підприємства. Тому інформаційна безпека – це не лише стан захищеності інформаційних ресурсів підприємства від загроз несанкціонованого доступу, зміни або знищення, а й наявність достатньої, достовірної інформації для прийняття управлінських рішень. Складовими інформаційної безпеки є: безпека джерел інформації (безпека інформаційних каналів), аналітична та прогностична безпека, технічна та технологічна безпека, безпека документообігу, безпека інформаційних систем.

В наукових джерелах часто використовується термін – техніко-технологічна безпека підприємства як стан найбільш ефективного використання його техніко-технологічної бази з метою досягнення економічних та соціальних цілей розвитку підприємства в умовах конкуренції і господарського ризику [6]. Ми вважаємо за доцільне окремо розглядати технічну та технологічну складові економічної безпеки.

Технічна безпека може трактуватись з кількох позицій. Проте в контексті складової ресурсної безпеки акцент робиться на стані, структурі технічних ресурсів, відповідності найновішим досягненням науки і техніки в даній сфері діяльності, ефективності використання. Тому, на нашу думку, технічна безпека – це такий склад і стан технічних ресурсів, який дозволяє мати і утримувати на довготермінову перспективу конкурентні переваги у сфері технічного озброєння підприємства. На нашу думку, технологічна безпека може трактуватись як такий рівень технологій, за якого створюються умови для ефективного виробництва продукції, надання послуг, інших видів діяльності з використанням найновіших ідей та наукових розробок, що дозволяє забезпечити високий (прийнятний) рівень конкурентоспроможності підприємства або отримати бажану конкурентну позицію.

Матеріально-сировинна безпека – це стан повного та безперервного забезпечення сировиною, матеріалами, комплектуючими високої якості, а в подальшому – ефективне їх використання,

обробка, утилізація.

Як окрему складову варто виділити енергетичну безпеку, яку трактують як безперервну наявність джерел енергії за доступною ціною (Міжнародне Енергетичне Агентство). МЕА виділяє два аспекти енергетичної безпеки: довгострокову енергетичну безпеку, що пов'язана з своєчасними інвестиціями в постачання енергії в зв'язку з економічним розвитком та екологічними потребами, та короткострокову, яка фокусується на здатності енергетичної системи оперативно реагувати на раптові зміни в співвідношенні попиту та пропозиції [7]. Енергетична безпека тісно пов'язана з енергетичною незалежністю – це рівень самостійності керівництва підприємства у формуванні та здійсненні політики, яка незалежна від зовнішнього і внутрішнього втручання та тиску (Н. Матвійчук) [2, с. 163].

Нечасто, але зустрічається просторовий ресурс підприємства. Просторова безпека з позиції ресурсного підходу – це здатність підприємства використати можливості та долати загрози, пов'язані з розміщенням підприємства в навколишньому середовищі. На її рівень впливають: привабливість місця розташування для суб'єктів ринку, природно-кліматичні умови, наявність та якість природних ресурсів та умов, рівень розвитку виробничої, ринкової та соціальної інфраструктури, рівень криміногенності, ефективність роботи служби безпеки тощо. Її складовими є інфраструктурна безпека, природоресурсна, асиміляційна, ринкова, соціальна.

Основними функціональними напрямками діяльності, які передбачають високий рівень ризиковості, є інвестиційна, інноваційна, маркетингова, зовнішньоекономічної діяльності; базовими – екологічна, виробнича; що опосередковано впливають на попередні та результати діяльності – іміджева, інтерфейсна, інституційна.

Оскільки екологічна складова була розглянута вище, зупинимось на виробничій безпеці. Н. Коленда дає визначення виробничої безпеки як стану, який характеризується захищеністю всіх складових виробничого процесу від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та ризиків, що дозволяє забезпечити ефективність виробничої діяльності, комфортні та безпечні умови праці й розвиток трудового потенціалу а також мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище. Структурними елементами виробничої безпеки підприємства є: техніко-технологічна; безпека праці; матеріально-сировинна; збутова; організаційна [2, с. 130-131].

Техніко-технологічна безпека – це стан захищеності технічної та технологічної складової виробничого процесу від негативних чинників впливу, за якого створюються умови для ефективного, раціонального використання техніки та технології, їх оновлення з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства. Безпека праці – це стан захищеності працівників виробництва від негативних чинників впливу внутрішнього та зовнішнього характеру, за якого забезпечені належні та безпечні умови праці та відпочинку. Матеріально-сировинна безпека – це стан захищеності від негативних чинників впливу, за якого виробництво є ритмічним, планомірним та ефективним, а також мінімальні витрати у системі матеріально-сировинного забезпечення. Збутова безпека – це стан захищеності, за якого виробництво в повній мірі задовольняє потреби ринку як за кількісними, так і якісними показниками, що забезпечує його високу ефективність та конкурентоспроможність. Організаційна безпека – це стан захищеності виробництва, за якого досягається найвищий рівень його ефективності завдяки правильній організації та управлінню [2, с. 130-131].

Інвестиційна діяльність підприємства забезпечує стратегічні напрями його розвитку, тому забезпечення інвестиційної безпеки потребує особливих зусиль та уваги. Інвестиційну безпеку найчастіше розглядають як: стан ефективного використання ресурсів та ринкових можливостей для запобігання загроз зовнішнього та внутрішнього середовища, які виникають у процесі інвестиційної діяльності підприємства, що сприяє його стійкому розвитку [8, с. 184]; забезпечення такого стану інвестиційної сфери, за якого економічна стратегія розвитку підприємства здатна зберігати і підтримувати достатній рівень інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення стійкого розвитку та економічної стабільності [9, с. 294].

Інвестиційна безпека тісно пов'язана з фондовою, яку розглядають як стан, за якого відбувається зростання ринкової вартості підприємства та привабливості дивідендної політики.

В структурі економічної безпеки особливе місце займає інноваційна складова, яку визначають як послідовну, заплановану, цілеспрямовану, комплексну діяльність підприємства щодо зміни

кожного з елементів бізнесу певного підприємства, викликану попитом, обумовлену науково-технічним прогресом і спрямовану на діючу організаційну структуру, технологічні процеси, стиль і методи управління, продукцією, що випускається, джерела сировини й матеріалів, ринки збуту [10, с. 181];

Як зазначає Н. Коленда, комерційна безпека підприємства – це стан, за якого ефективно здійснюється організація та управління процесами купівлі-продажу, відбувається задоволення попиту споживачів і зростає рівень капіталізації її суб'єкта, гарантується отримання бажаного комерційного результату від діяльності підприємства та формується прихильність споживачів [2, с. 169]. Основними складовими комерційної безпеки підприємства вона виділяє:

постачальницько-збутову як стан, за якого відбувається вчасне постачання товару на ринок та його швидкий збут; ринкову як стан, за якого ринок позитивно сприймає товар, у споживачів формується лояльність та прихильність до нього та зростає попит; маркетингову як стан, за якого відбувається правильний та адекватний вибір маркетингових заходів та відповідна (бажана) реакція споживачів на їх використання; безпеку комерційної вигоди як стан, за якого підприємство отримує очікуваний прибуток (комерційну вигоду) від своєї діяльності [2, с. 169].

Ринкова безпека – це стан захищеності підприємства від неефективно обраної моделі поведінки на ринку, помилок у товарно-збутовій політиці, політиці ціноутворення, виготовлення неконкурентоспроможної продукції.

Силова безпека – це захищеність підприємства від загроз життю його власників та працівників, їх здоров'ю та матеріальному благополуччю, а також захист майна підприємства від кримінальних посягань тощо

Інтерфейсну безпеку, як складову економічної безпеки, розглядають як надійність взаємодії з економічними контрагентами та контактними аудиторіями [11].

Т. Сак в складі інтерфейсної безпеки розглядає лише зовнішніх стейкхолдерів, адже внутрішні (персонал, менеджери, власники) визначають кадрову безпеку підприємства: безпека у взаємодії з споживачами; безпека у взаємодії з постачальниками; безпека у взаємодії з посередниками; безпека у взаємодії з інвесторами; безпека у взаємодії з кредитно-фінансовими установами; безпека у взаємодії з іншими стейкхолдерами (партнери, громадські організації, засоби масової інформації тощо) [2, с. 171-172].

Щодо зовнішньоекономічної діяльності, то в науковій літературі зустрічаються два терміни – зовнішньоекономічна безпека підприємств та безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємства. О. Швиданенко трактує зовнішньоекономічну безпеку підприємства як невід'ємну складову міжнародної, національної безпеки країни, яка відображає стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів для запобігання погрозам і забезпеченню стабільного функціонування підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [12, с. 360].

Економічну безпеку зовнішньоекономічної діяльності підприємства пов'язана з валютною, яку розглядають як стан, за якого ризики здійснення валютних операцій зводяться до мінімуму.

На нашу думку, важливе значення в контексті забезпечення економічної безпеки відіграють нормативно-правові, управлінські, організаційні фактори, елементи корпоративної культури. Тому вважаємо доцільним виділити інституційну безпеку підприємства. М. Комар у інституційній структурі фірми виокремлює формальні та неформальні інститути [13]. На основі цих підходів О. Вашків виділяє дві взаємопов'язані тріади: першу формують три групи фундаментальних інституційних підсистем, другу – функціональні складові інституційного середовища. Тріада базисних інститутів складається з: ментальних особливостей працівників підприємства; внутрішніх культурних особливостей підприємства; когнітивних механізмів підприємства. Тріада функціональних підсистем включає: організаційно-управлінські і техніко-технологічні особливості підприємства; поведінкові паттерни підприємства; досвід ринкового функціонування підприємства [14, с. 42-43].

Виходячи з цього, інституційна безпека – це такий стан інституційного середовища підприємства, за якого ефективно здійснюється організація та управління всіма процесами його діяльності, гарантується захищеність працівників, з одного боку, та запобігає ризикам нелояльності, з другого.

Правову безпеку можна розглядати як усебічне правове забезпечення діяльності підприємства,

дотримання чинного законодавства, правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства.

Висновки. Таким чином, соціоекологіоекономічна безпека підприємства характеризується захищеністю життєво важливих інтересів підприємства від можливих загроз завдяки надійному забезпеченню всіма видами ресурсів, формуванню та розвитку економічного потенціалу підприємства, при якому ймовірність небажаних змін менша критичної межі. Водночас, це стан стійкого збереження основних показників і параметрів функціонування підприємства, здатність забезпечувати розвиток, досягати поставлених цілей, адекватно реагуючи на зміни оточення.

Змістовне наповнення соціоекологіоекономічної безпеки підприємства уточнюють її складові, для конкретизації яких використано ресурсний та функціональний підходи.

Наукова новизна дослідження полягає у розвитку теорії безпеки підприємства, узагальненні результатів існуючих напрацювань, удосконаленні підходів до визначення сутності та змістовного наповнення складових соціоекологіоекономічної безпеки підприємства, що здійснено в межах трикомпонентного підходу з використанням методу декомпозиції (перший рівень декомпозиції – виділення соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; другий – розгляд складових соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства; третій рівень – визначення змістовного наповнення окремих підсистем соціальної, екологічної та економічної безпеки підприємства).

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що структура соціоекологіоекономічної безпеки підприємства обґрунтована на основі ресурсного та функціонального підходів, що дозволяє акцентувати увагу на усіх найбільш важливих ресурсах та видах діяльності, а отже дає можливість отримати інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Саме така інформація дозволить визначити цільові установки розвитку підприємства на стратегічну перспективу з позицій забезпечення соціоекологіоекономічної безпеки загалом, тактичного та операційного рівня – в контексті її окремих складових.

Джерела та література

1. Черчик Л. М. Концептуальні основи формування системи соціоекологіоекономічної безпеки. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 167-174.
2. Теоретичні засади формування системи соціоекологіоекономічної безпеки підприємств : колективна монографія За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. М. Черчик Луцьк : Терен, 2018. 248 с.
3. Чердниченко Н. В. Кадрова безпека як складова частина економічної безпеки підприємства. *Управління фінансово-економічною безпекою : матеріали науково-практичної конференції, 28 серпня 2009 року / Відп. за вип. А.М. Куліш. Суми : СумДУ, 2009. С. 51-53. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8570/1/579.doc>*
4. Кавтиш О. П. Системна природа кадрової безпеки підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 181-189.
5. Баева И. А. Психологическая защищённость и психологическая безопасность современного человека. URL : http://ruscenter.ru/netcat_files/multifile/2416/_Psihologicheskaya_zaschischnost_i_psihologicheskaya_bezopasnost_sovremennogo_cheloveka__text_i_audiozapis_vystupleniya_Baeva_I._A.pdf.
6. Стаматін О. В. Особливості формування техніко-технологічної безпеки підприємства. *Системи обробки інформації*. 2010. № 3(84). С. 159-160.
7. Energy security, International Energy Agency. URL : <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>
8. Побережна Н. М. Інвестиційна складова економічної безпеки. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Сер.: *Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2013. № 67. (1040). С. 179–185.
9. Анісімова О. М., Картечева О. С. Інвестиційна безпека підприємства в контексті економічної безпеки: сутність, зміст, оцінка і система управління. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2012. Випуск 1. Том 2. С. 293-297.
10. Максимова Т. С., Філімонова О. В., Ляштан К. В. Формування інноваційної політики підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2 (20) С. 181-183.
11. Ильашенко С. Н. Составляющие экономической безопасности пред приятия и подходы к их оценке. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 3. С. 12-19.
12. Швиданенко О. А. Зовнішньоекономічна безпека підприємства в умовах глобалізації. *Економіка підприємства: теорія та практика* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 жовтня 2010 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. Київ : КНЕУ,

2010. С. 359-361.

13. Комар М. О. Природа змін інституційної структури фірми. URL : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Economics/25474.doc.htm.
14. Вашків О. П. Особливості та елементи інституційної структури підприємства. *Економічні студії*. 2014. 1(01). С. 41-44.

References

1. Cherchyk L. M. (2016) Konceptual`ni osnovy` formuvannya sy`stemy` socioekologoekonomichnoyi bezpeky [Conceptual basis of the formation of socioecological and economic security] *Ekonomichny`j forum* [Economic forum] 2. 167-174. [in Ukrainian].
2. Teorety`chni zasady` formuvannya sy`stemy` socioekologoekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstv [Theoretical principles of forming a system of socioecological and economic security of enterprises]. *Za zag. red. d-ra ekon. nauk, prof. L. M. Cherchyk Lucz`k : Teren*, 2018. 248. [in Ukrainian].
3. Cheredny`chenko N. V. (2009) Kadrova bezpeka yak skladova chasty`na ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva [Personnel security as an integral part of the enterprise's economic security]. *Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu* [Management of financial and economic security: materials of the scientific and practical conference]: materialy` naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi, 28 serpnya 2009 roku / Vidp. za vy`p. A. M. Kulish. Sumy`. 51-53. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/8570>. [in Ukrainian].
4. Kavty`sh O. P. (2015) Sy`stemna pry`roda kadrovoyi bezpeky` pidpry`yemstva [Systemic nature of personnel security of the enterprise]. *Ekonomichny`j visny`k Nacional`nogo texnichnogo universy`tetu Ukrayiny` «Ky`yiv`ky`j politexnichny`j insty`tut»* [Economic Herald of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»]. 12. 181-189. [in Ukrainian].
5. Baeva, Y. A. (2002) Psy`xology`cheskaya zashhy`shhennost` y` psy`xology`cheskaya bezopasnost` sovremennogo cheloveka [Psychological security and psychological safety of a modern person] URL : http://ruscenter.ru/netcat_files/multifile/2416/Psihologicheskaya_zaschischennost_i_psihologicheskaya_bezopasnost__sovremennogo_cheloveka__text_i_audiozapis_vystupleniya_Baeva_I._A.pdf. (In Russian).
6. Stamatina O. V. (2010) Osobly`vosti formuvannya texniko-texnologichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva [Features of the formation of technical and technological safety of the enterprise]. *Sy`stemy` obrobky` informaciyi* [Information processing systems]. 3(84). 159-160. [in Ukrainian].
7. Energy security, International Energy Agency. URL : <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>
8. Poberezhna N. M. (2013) Investy`cijna skladova ekonomichnoyi bezpeky` [Investment component of economic security]. *Visny`k Nacional`nogo texnichnogo universy`tetu «XPI»*. Ser.: *Texnichny`j progres ta efekty`vnist` vy`robny`chtva* [Bulletin of the National Technical University "KhPI". Ser: Technical progress and production efficiency]. 67. (1040). 179-185. [in Ukrainian].
9. Anisimova O. M., Kartecheva O. S. (2012) Investy`cijna bezpeka pidpry`yemstva v konteksti ekonomichnoyi bezpeky` : sutnist`, zmist, ocinka i sy`stema upravlinnya [Investment security of the enterprise in the context of economic security: essence, content, evaluation and management system]. *Teorety`chni i prakty`chni aspekty` ekonomiky` ta intelektual`noyi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property]. 1/2. 293-297. [in Ukrainian].
10. Maksymova T. S., Filimonova O. V., Ly`shvan K. V. (2010) Formuvannya innovacijnoyi polity`ky` pidpry`yemstva [Formation of innovative enterprise policy]. *Ekonomichny`j visny`k Donbasu* [Economic Bulletin Donbass]. 2 (20) 181-183. [in Ukrainian].
11. Y`lyashenko S. N. (2003) Sostavlyayushhy`e ekonomy`cheskoj bezopasnosti` pred pry`yaty`ya y` podhody` k y`x ocenke [Components of economic security before accession and approaches to their assessment]. *Aktual`ni problemy` ekonomiky* [Actual problems of the economy]. 3. 12-19. (In Russian).
12. Shvy`danenko O. A. (2010) Zovnishn`oekonomichna bezpeka pidpry`yemstva v umovax globalizaciyi [Foreign economic safety of the enterprise in the conditions of globalization]. *Ekonomika pidpry`yemstva: teoriya ta prakty`ka* [Business Economics: Theory and Practice]. Ky`yiv : KNEU., 359-361. [in Ukrainian].
13. Komar M. O. (2008) Pry`roda zmin insty`tucijnoyi struktury` firmy` [Nature of changes in the institutional structure of the firm]. URL : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Economics/25474.doc.htm. [in Ukrainian].
14. Vashkiv O. P. (2014) Osobly`vosti ta elementy` insty`tucijnoyi struktury` pidpry`yemstva [Features and elements of the institutional structure of the enterprise]. *Ekonomichni studiyi* [Economic Studies]. 1(01). 41-44. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2019 р.